

Rozcestníky historické sociologie

Přiznávám to jen nerad, ale dosti dlouho jsem soustavně nečetl beletrii. Celkem nedávno jsem se po více či méně dobrovolném literárním půstu pustil do četby dnes již klasického románu z pera spisovatele tehdejší Německé demokratické republiky Harryho Thürka (1927–2005) *Hodina mrtvých očí* [2008]. Román o válčení takříkajíc „na pervitinu“, který poprvé vyšel roku 1957, jsem nejenom s ohledem na výše zmíněné hladovění přečetl na jeden zátah. Patrně se k němu už znovu nevrátím; nebyla to totiž povzbudivá četba o tom, jak člověk může skončit „zaklesnut“ v bitevní vřavě kdesi v Mazurském pojezeří v posledním roce druhé světové války. Zachycené události z jedné části sovětské-německé fronty přitom nebyly autorem zcela vymyšleny. Thürk vychází z vlastní zkušenosti výsadkáře oddílu pohybujícího se v „území nikoho“. Otevřeně navíc mluví o tom, jak se tu běžně užíval pervitin pro povzbuzení v nesnázích a pro utlumení bolesti. Vyznění tohoto mezinárodně úspěšného válečného románu, jehož první český překlad pochází z roku 1960, není vůbec optimistické. Thürkova kniha, přeložená do třiceti jazyků, tím pádem zcela určitě nepatří do ideální sestavy tehdejších socialisticko-realistických románů.

Užívání tzv. uklidňujících, nebo naopak stimulačních prostředků nebylo tehdy žádnou převratnou novinkou. Ostatně analgetika jsou farmaceutickým průmyslem vyvíjena ve velkém až do dnešních dní. Pro zajímavost připomeňme, že roku 1897 chemik společnosti Bayer Felix Hoffmann (1868–1946) vyrobil první syntetickou drogu, která na trh vstoupila pod názvem heroin. (Hoffmann objevil i kyselinu acetylsalicylovou; o dva roky později byl tento medikament patentován pod jménem Aspirin.) Po první světové válce se v Německu prudce rozvinul chemický průmysl, a to zejména v mohutné společnosti IG Farben se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem, přičemž zvláště opiáty byly jejím hlavním vývozním artiklem. Pozadu nezůstávaly ani švýcarské farmaceutické firmy; kupříkladu Ciba v Basileji, v níž mimo jiné probíhaly pokusy s izolací alkaloidů s ataraktickými účinky. Široce průmyslově vyráběným a rozšířeným preparátem se v téže době stal v Německu metamfetamin s obchodním názvem pervitin. Právě pervitin si Temmlerovy závody zaregistrovaly roku 1937; uplatnily přitom specifický marketing převzatý z reklamní kampaně z konce 19. století, totiž na Coca-Colu, tehdy se stopovým množstvím kokainu. Pervitin byl v podobném duchu uváděn na trh jako zázračný lék na neduhy, únavu apod.

Přeskočme několik desetiletí a zastavme se u novináře a spisovatele Normana Ohlera, kterého zajímalo, jakou roli sehrávaly drogy v Německu za éry nacionálního socialismu. Podnikl v tomto směru poměrně rozsáhlý výzkum v archívech nejen v Německu, ale i ve Spojených státech. Získal natolik bohatý materiál, že ho mohl plně využít ve své knize *Totální rauš. Drogy ve třetí říši*, jež mu získala světový ohlas [Ohler 2016]. Svou roli při psaní této publikace sehrál i deník Hitlerova osobního lékaře Theodora Morella, jenž přinesl převratná zjištění o aplikaci těžkých drog včetně eukodalu „velkým vůdcem“. Norman

Ohler taktéž popsal, jak jednotky Wehrmachtu před útokem na Francii roku 1940 doslova „nafasovaly“ velké množství tablet pervitinu, který je několik dní výrazně stimuloval k překvapivé bojové euforii. Na malé ploše editoriału nelze jít do dalších zajímavých, ba šokujících detailů, popřípadě uvádět nezbytné kontexty. Každopádně je třeba Ohlerovu knihu zařadit mezi referenční publikace o druhé světové válce, ale také mezi informační zdroje týkající se aplikace drog v komplexních společnostech.

Někdy se nejenom v textech neobejdeme bez výrazných švů; před čtenářem se v takových chvílích náhle objeví tematicky nesourodý rozcestník, otevře se mu příkré významové rozhraní. Do druhého čísla naší *Historické sociologie* se nedostal nekrolog k úmrtí předního aktéra světové sociologické scény Petera L. Bergera, který zemřel 27. června tohoto roku v pozeňnaném věku osmaosmdesáti let. Bergera lze oprávněně řadit mezi nejvýznamnější sociology 20. století, přednostně pak patří do specifické skupiny badatelů výrazně obohacujících evropskou tradici o americké intelektuální impulzy. Nejprve tedy promluvíme o jeho evropském původu, neboť se narodil ve Vídni, ovšem ve Spojených státech amerických ukončil roku 1954 znamenitou univerzitu v New Yorku. Na *New School of Social Research* studoval u stejně proslulého krajana Alfreda Schütze a spolu s ním se tu vzdělával i jeho pozdější blízký spolupracovník Thomas Luckmann (1927–2016), mimochodem v letech 1970–1994 profesor na univerzitě v Kostnici. Berger s Luckmannem společně vydali zásadní publikaci *The Social Construction of Reality* (1966, česky vyšlo 1999). Mohli bychom si přitom položit otázku, kdo z obou byl iniciátorem této publikace. Příkláněl bych se osobně k tomu, že šlo o Luckmanna, který už předtím právě se Schützem publikoval *Structures of the Life-World* (1982).

Ovšem náš protagonista byl jinak velmi samostatný, o čemž svědčí jeho bohatá autorská knižní produkce. Na tomto poli určitě mnohého, nejen akademického čtenáře zaujme jeho zásadní publikace k problematice komična, které podle Bergera může pronikavě osvětlit lidskou realitu [Berger 1997]. Dále má v jeho pojetí komično důležitou kognitivní funkci a lze o něm hovořit svého druhu „jakoby“ sociologii. Do rámce uvedené publikace mimochodem náleží i výstižně pojmenovaná kapitola „Sociální konstrukce komična“.

Nelze pominout ani tu skutečnost, že mezi trvalá témata bádání Petera L. Bergera patřila sociologie náboženství. Rovněž Bergerovo *Pozvání do sociologie* z roku 1963 vůbec neztratilo své kouzlo a představuje dodnes cenný úvod i pro ne-sociology. Neuvedu nic převratného, když ještě připomenu, že český překlad *Pozvání do sociologie* pořídil Eduard Urbánek [Berger 1991]. Nechystáme se zde rozvíjet podrobné úvahy o Bergerově odkazu a přinášet nějaké převratné myšlenky; v tomto případě se opravdu jedná jen o „připomínku“ života a díla velkého světového mistra.

Peter L. Berger a další jemu podobní aktéři v sociálních vědách vstoupili do vědeckého proudu, v němž americká sociologie vynikala především v padesátých a šedesátých letech, a to snad také díky tomu, že se o dvě desetiletí předtím za oceán nuceně přesunulo mnoho významných evropských sociologů. Mezi nimi též již zmíněné světové sociologické eso Alfred Schütz. Nadto všichni tito badatelé svým způsobem aktualizovali sociologii v duchu své doby, čímž sami zásadně své vlastní době přispěli. Nic z toho by ovšem nestačilo, kdyby neměli – obrazně řečeno – patřičně výkonný amplion. Tím jsou samozřejmě myšleny síla a naléhavost, s nimiž dokáže dotyčný výzkumník oslovit nejširší vědecké auditorium.

Jak uvádí Peter Burke [1997: 248], metaforu „amplionu“ stanovil Fernand Braudel, když se takto vyjádřil na adresu významného polského historika Witolda Kuly (1916–1988),

který zaznamenal pouze částečný mezinárodní ohlas. Nemohl totiž ani být mohutnější, neboť měl přístup pouze k „polskému amplionu“. Naopak právě světově proslulý historik Braudel plně využil předností „hlasitějšího“ amplionu francouzského. Ke všemu řečenému ještě náleží konstatování, že vědecký úspěch bývá rovněž výsledkem toho, co sociologové nazývají „kumulativní výhoda“. Do hry někdy nadto vstupuje jakýsi efekt podle evangelia sv. Matouše: „Neboť každému, kdo má, bude dáno; kdo nemá, bude odňato i to, co má.“ A kdyby se snad poblíž nachomýtl nějaký kacíř, odušil by nejspíš něco ve smyslu: „Čert snáší vždycky na tu větší hromadu.“ Jinak řečeno, kredibilita určitého aktéra někdy až neúměrně stoupá, nelze vůbec mluvit o jakémkoliv úměrnosti. Vrcholné ocenění (například Nobelovu cenu) tak může přednostně získat převážně vědec z centra hlavního dění, z vědeckého „mainstreamu“. Hodilo by si taktéž zmínit, co k této problematice sdělil sociolog vědy Robert K. Merton [1968: 56–63]; uplatnit by se daly i další personologické poznámky.

Snad to nebude znít jako pouhé zbožné přání, když si v redakci přiznáme ambici, aby se *Historická sociologie* nejen tímto číslem dostala do onoho výše naznačeného proudu dění; aby časem proběhlo žádoucí „streamování“. Aby zkrátka náš časopis fungoval jako patričně silný a badatelsky naléhavý amplion. K tomu je ovšem potřeba zvýšit podíl příspěvků v anglickém jazyce, což se docela daří. Ve spolupráci s univerzitou v Exeteru (Velká Británie) připravujeme druhé číslo celé v angličtině. V tomto směru nadále obětavě funguje člen užší redakce Johann Páll Árnason. Podotýkám, že v každém čísle našeho periodika se vyskytují jeden, někdy i dva příspěvky v anglickém jazyce.

Dotkli jsme se v tomto textu zkusmo a letmo biblických souvislostí, myslím tedy, že trocha metafyziky na závěr neuškodí. Dovolme si tudíž uplatnit i tzv. práci myšlení (*wishfull thinking*), ostatně všelijakých „hlubokých záměrů“, „manifestací přání“ a „zhmotňování vlastních snů“ se v globálním mediálním prostředí dnes nachází přehřšle. V této souvislosti mne napadá mírně upravená formule starých latiníků *Andantem fortuna iuvat*. Naznačuje možnost jistého významově odstíněného přerodu, respektive přechodu – ne odváznému, nýbrž *odvažujícímu se* štěstí přeje! Ten, kdo se odváží, ještě nemusí mít hned odvahu, ta může přijít až v průběhu samotného odvážení se, proto není potřeba se nadměrně trachovat. A tak směle čtete žurnál *Historická sociologie* a hlavně do něj štědře přispívejte.

Bohuslav Šalanda

Literatura

- Burke, Peter [1997]. *Společnost vědění II. Od Encyklopedie k Wikipedii*. Praha: Karolinum.
- Berger, Peter, L. [1991]. *Pozvání do sociologie: Humanistická perspektiva*. Praha: FMO.
- Berger, Peter, L. [1997]. *Redeeming Laughter: The Comic Dimension in Human Experience*. New York: Walter de Gruyter.
- Berger, Peter, L. [2012]. *Dobrodružství náhodného sociologa*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Berger, Peter, L. – Luckmann, Thomas [1966]. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Doubleday.
- Berger, Peter, L. – Luckmann, Thomas [1999]. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).

- Merton, Robert K. [1968]. The Matthew Effect in Science. *Science* 159: 56–63.
- Ohler, Norman [2016]. *Totální rauš: drogy ve třetí říši*. Brno: Host.
- Thürk, Harry [2008]. *Hodina mrtvých očí*. Praha: Naše vojsko.